

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/323581370>

Definice malé obce v politologickém výzkumu

Conference Paper · September 2007

CITATIONS

0

READS

62

1 author:

[Vaclav Bubenicek](#)

Czech University of Life Sciences Prague

20 PUBLICATIONS 31 CITATIONS

SEE PROFILE

Definice malé obce v politologickém výzkumu

Václav Bubeníček¹

¹Katedra humanitních věd, PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 129,
165 21 Praha 6 – Suchdol
bubenicek@pef.czu.cz

Anotace. Z hustoty sídelní struktury ČR a rozmanitosti komunálních politických systémů vyplývá, že zkoumání jakéhokoli politického jevu na lokální úrovni nejprve vyžaduje kategorizaci obcí dle určitého kritéria. Příspěvek se zabývá možnými přístupy k definici kategorií obcí a rozpracovává vlastní pojetí „malé obce“.

Klíčová slova: malá obec, komunální volby, lokální stranický systém.

Annotation. The dense settlement structure of the Czech Republic and the diversity of Czech municipal political systems require researchers to categorize municipalities into groups by a selected criterion before starting an analysis of any political phenomena at local level. The paper focuses on possible approaches towards definitions of municipality categories and elaborates its own concept of „small municipality“.

Key words: small municipality, municipal elections, local party system.

1 Úvod

Výzkumy jakýchkoli jevů politické reality na lokální úrovni se musejí zákonitě potýkat s kvalitativními rozdíly mezi komunálními politickými systémy v nehomogenním prostředí české komunální politiky. Vymezení skupin obcí dle některého ze zvolených kritérií je tedy jedním z prvních logických kroků výzkumníka, pokud se rozhodne analyzovat komunální politická prostředí v komplexnějším měřítku. Většina odborníků se však shoduje na tom, že právě diverzita sídelní struktury ČR a rozmanitost komunálních politických prostředí prakticky znemožňují izolaci takových indikátorů, které by poskytly kritéria pro jednoznačné vymezení několika pár skupin obcí či komunálních politických systémů vykazujících společné atributy. Jednotlivé typologie se tak mnohdy výrazně odlišují (převážně stanovenou hranicí počtu obyvatel obcí daného typu), přestože jejich autoři volí obdobná definiční kritéria i názvy kategorií. Snad nejčastěji se lze setkat s typologiemi obcí dle velikostního kritéria (většinou dle počtu obyvatel), mezi něž patří i nejjednodušší

dichotomické rozdělení obcí na skupinu malých obcí a skupinu středně velkých a velkých obcí [3], případně na obce venkovské a městské [16]. Vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku se následující text zaměří na možné přístupy k vymezení hranice mezi kategoriemi obcí z první zmiňované dichotomické typologie a rozpracovává dříve navrženou definici „malé obce“ [4], která nerespektuje striktní vymezení obcí podle demografické velikosti, ale kvalitativní charakteristiky místního politického procesu.

2 Cíl a metody

Mnohé výzkumy komunálních politických systémů ukázaly, že možnosti přímé aplikace některých politologických teorií na realitu komunální politiky jsou podstatně limitovány „velikostí“ zkoumaných komunálních politických prostředí. Jedná se především o analýzy charakteru komunálních politických procesů, které se podstatně liší především v závislosti na velikosti dané obce (ve smyslu demografické velikosti, tj. počtu obyvatel). Dokazuje to kupř. výzkum Petra Jüptnera [9], který ověřoval platnost klasické teorie koalic na komunální úrovni. Výsledky empirického zkoumání ho vedly k rozdělení komunálních politických systémů do čtyř kvalitativně odlišných typů, přičemž upozorňuje na relativně silnou korelaci mezi počtem obyvatel obce a jejím zařazením do určité kategorie. Od počtu obyvatel se mimo jiné odvíjí také množství finančních prostředků, které obec získává ze státního rozpočtu ve formě sdílených daní a které tak do jisté míry předurčují politický charakter agendy místní samosprávy [3]. To platí zejména pro skupinu obcí nižších velikostních kategorií, tedy skupinu „malých obcí“, jejichž nízký rozpočet naznačuje, že podoba místní politiky bude mít převážně údržbářský charakter. Uplatnění teorií politické vědy (vycházejících převážně z praxe politiky vyšší úrovně) na dění v této kategorii obcí tak mohou vést až ke zpochybnění samotné politické podstaty zkoumaných jevů [2]. Nicméně i přesto (či právě proto) jsou politická prostředí malých obcí přitažlivým objektem výzkumu, ačkoli z uvedených důvodů vyžadují přizpůsobení teoretických a metodických přístupů k analýze místních politických jevů na příslušné lokální podmínky.

Ačkoli má předkládaný příspěvek převážně rešeršní charakter, v závěru textu nastíním a podrobím kritice vlastní definici kategorie malých obcí. Dané vymezení bylo vytvořeno pro účely výzkumu komunálních volebních kampaní před volbami v roce 2006 [4], nicméně se domnívám, že použitá kvalitativní kritéria lze považovat za determinační indikátory povahy politického procesu v malých obcích a lze je tedy využít i při výzkumu jiných politických jevů v uvedené kategorii municipalit.

3 Výsledky a diskuze

Hlavní problém při výzkumu politických procesů v malých obcích spočívá v samotné definici „malé obce“. Bez nadsázky lze říci, že každý výzkumník přistupuje k jejich kategorizaci odlišným způsobem. V zásadě lze při definici kategorií obcí vycházet z velikostního kritéria či ze zvoleného souboru kvalitativních charakteristik lokálního politického systému (nicméně v praxi se nejčastěji setkáváme s typologiemi, které kombinují oba zmíněné přístupy). Jelikož se příspěvek týká pouze malých obcí, následující rozbor některých možných přístupů k jejich definici se omezí pouze na tuto kategorii municipalit.

3.1 Kategorizace obcí dle velikostního kritéria

Podle velikostního kritéria lze malé obce definovat buď podle hustoty zalidnění, anebo počtu obyvatel. Přidržíme-li se měřítka Eurostatu, za venkovskou (malou) obec můžeme prohlásit každou obec s maximálním počtem 100 obyvatel na km² (79 % obcí ČR). Z hlediska specifických podmínek sídelní struktury ČR je však vhodnost kritéria pro definici malé obce sporná, což ve své studii dokazují Střeleček a Zdeňek [15] na dvojrozměrném rozdělení obcí (dle hustoty zalidnění a počtu obyvatel), kde poukazují na fakt, že tímto způsobem by se z kategorie malých venkovských obcí musely vyřadit obce s nízkým počtem obyvatel a velmi malou katastrální výměrou, přestože vykazují typické rysy venkovských obcí. Vhodnější je proto kritérium počtu obyvatelstva, ačkoli mezi odborníky panují neshody ohledně vymezení konkrétní hranice oddělující malé obce od středně velkých. Nejčastěji se lze setkat s hranicí 3 000 obyvatel (93 % obcí ČR), která představuje podmínku pro prohlášení obce městem [12;3]. Již samotný rozsah souboru však naznačuje, že pravděpodobnost nalezení většího počtu společných znaků charakteristických pro komunální politické systémy této velikostní kategorie je velmi nízká. Užší vymezení malé obce ve svém sociologickém výzkumu uvádí Maříková [10], která rozlišuje malou obec (do 500 obyvatel - 59 % obcí ČR) od obce venkovské (do 2 000 obyvatel - 90 % obcí ČR). Nicméně z výsledků výzkumu vyplývá, že z hlediska některých charakteristik není ani takto vymezená skupina malých obcí homogenní, což vedlo autorku k rozdělení malých obcí na dvě podskupiny: do 199 obyvatel (26 % obcí ČR) a od 200 do 499 obyvatel (33 % obcí ČR).

Při zkoumání komunálních politických systémů malých obcí se evidentně nelze vyhnout stanovení maximálního počtu obyvatel daných obcí. Většina odborníků se tak přiklání k názoru, že by se mělo jednat spíše jen o doplněk k definici kvalitativně odlišných typů municipalit. Kupříkladu Jüptner na

počátku empirického výzkumu komunálních koalic stanovil hranici počtu obyvatel malých obcí na 2 000 obyvatel [8], aby ji posléze snížil na 1 700 obyvatel [9] (autor sám zdůrazňuje, že vymezení hranic je pouze orientační a že podstatné jsou kvalitativní znaky jednotlivých kategorií komunálních politických systémů). Původní interval (do 2 000 obyvatel) převzal i Čmejrek [5], který zkoumal lokální stranické systémy z hlediska úplnosti místních stranických spekter (v porovnání s celonárodní úrovní). Došel k závěru, že všechny parlamentní politické subjekty se objevují až ve stranických systémech obcí s více jak 2 000 obyvateli. Současně však podotýká, že lze hovořit ještě o existenci hranice 1 000 obyvatel. V systémech stran obcí pod touto hranicí již parlamentní strany hrají minimální roli, případně se vůbec nevyskytují. K počtu 1 000 obyvatel jako velikostního kritéria pro definici malých obcí také dospěli Čmejrek a Bubeníček [6], když analyzovali příčiny vzniku malých obcí v průběhu 90. let a důvody zachování vlastní autonomie i přes nepřímé politické tlaky na jejich opětovné slučování v rámci reformy veřejné správy. Mezi nepřímé tlaky autoři zařadili i podmínku pro vyhlášení místního referenda o oddělení části obce obsaženou v zákoně o obcích [17], jejímž zřejmým cílem je potlačení dalších separatistických tendencí osad či částí větších obcí: zákon uvádí, že nová obec vzniklá oddělením části obce musí mít alespoň 1 000 občanů (odtud autoři také odvodili maximální velikost malých obcí).

3.2 Kategorizace obcí dle kvalitativních charakteristik politického systému

Z výše uvedených případů je zřejmé, že volba intervalů počtu obyvatel pro vymezení velikostních kategorií obcí záleží především na objektu vlastního výzkumu. Jednu z možností, jak obejít typologizaci obcí podle striktně stanovených hranic velikostí obcí, využil Krutílek [1], který analyzoval celkové výsledky komunálních voleb podle jednotlivých typů zastupitelstev (obecní, městská, statutárních měst, městských částí nebo obvodů a hlavního města Prahy).

Nabízí se samozřejmě i jiná kritéria pro definici malých obcí, která nezohledňují počet obyvatel obcí, nýbrž pouze některý z jiných kvantitativních či kvalitativních znaků politického systému: např. počet relevantních politických subjektů regionální proveniencí v lokálním stranickém spektru (obdobné, resp. obrácené kritérium jako zvolil Čmejrek [5], nicméně bez stanovené hranice počtu obyvatel) či maximální velikost zastupitelstva (kupř. obce s méně než 15 členy, ve kterých se nevolí obecní rada [19], což je jeden z charakteristických znaků komunálních politických systémů malých obcí podle výzkumu Jüptnera [9] – tato podmínka ovšem nese teoretické riziko, že do skupiny malých obcí bude zařazeno také město až s 10 000 obyvateli –

dolní hranice velikosti zastupitelstva v obcích s počtem obyvatel v rozmezí od 3 000 do 10 000 je totiž stanovena na pouhých jedenáct členů [19]).

V následujícím odstavci se pokusím nastínit variantu, která jako definiční kritérium pro typologizaci obcí používá způsob sestavování kandidátních listin (způsobem sestavování kandidátních listin je zde označován proces organizace či konkrétněji koordinace kandidatury, nikoli tedy proces strukturního uspořádávání kandidátních listin). Vycházím z předpokladu, že způsob sestavování kandidátních listin je predeterminován zavedenými vzorci chování a mechanismy v konkrétním komunálním politickém prostředí a v malých obcích patří mezi hlavní předvolební (a někdy i jediné „politické“) aktivity. Současně předpokládám, že model sestavování kandidátních listin jako atribut vedení volebního boje je v malých obcích natolik specifický, že ho lze použít pro vymezení jasné hranice mezi kategoriemi malých a větších obcí. Kritérium by tedy mělo zohledňovat i většinu výše zmíněných variant definičních kritérií: velikost obce a zastupitelstva, rozsah sociálního prostoru (provázanost lokálních sociálních sítí), podobu místní politiky (úroveň ideologizace a rivality, resp. soutěživost systému), formát stranického spektra, způsob formování předvolebních a povolebních koalic, úroveň participace občanů na místním politickém životě, vzorce volebního chování místních elektorátů atp. Relativní nevýhodou uvedené definice je, že se zařazení konkrétní obce do skupiny malých obcí musí nutně zakládat na podrobném empirickém výzkumu.

3.3 Kategorizace obcí dle modelu sestavování kandidátních listin

Model předvolebního sestavování kandidátních listin vyplývá z formátu lokálního stranického systému na volební úrovni (ve smyslu jeho plurality - viz dále) a zejména charakteru volebního boje o hlasy voličů (úroveň rivality), který je již z podstaty předurčen zavedeným mechanismem stranického systému na úrovni zastupitelského orgánu, tj. předpokládaným modelem povolebního sestavování lokální vlády, způsobem dosahování konsensu a vztahem mezi lokální vládou (či případnou exekutivní koalicí) a opozicí (pokud vůbec existuje). Oba faktory (formát stranického systému a úroveň rivality) lze považovat za hlavní definiční kritéria vymezující základní modely sestavování kandidátních listin, které tak umožňují kategorizovat obce a definovat skupinu malých obcí (původně sice za účelem výzkumu dynamiky a charakteru lokálních volebních kampaní, nicméně se lze domnívat, že uvedená kritéria mohou sloužit pro zkoumání většiny politických jevů).

Jak již bylo zmíněno, pravděpodobně nejvhodnějším kritériem pro definici charakteru volebního boje na komunální úrovni je úroveň rivality (soutěživosti systému), kterou nelze definovat pouze formátem stranického systému (resp. koncentrací opozice, z čehož kupř. vychází typologie stranických systémů

Roberta A. Dahla [7], který uvádí, že úroveň soutěživosti v určitém stranickém systému je především závislá na koncentraci opozice, resp. počtu a charakteru stran – vzhledem ke specifickým podmínkám komunální politiky, zvláště pak v menších obcích, nelze Dahlovu typologii plně aplikovat na komunální stranické systémy – význam podobně pojmenovaných typů volebního boje, které dále v textu používám, je proto mírně odlišný), ale i jinými (kupř. psychologicko-sociologickými) faktory vyplývajícími z lokálních tradic a místní politické kultury. Zkušenosti z dřívějších výzkumů komunálních politických systémů napovídají, že úroveň rivality lze v případě malých obcí zúžit na problematiku koordinace procesu sestavování kandidátních listin. Dle úrovně rivality pak rozlišujeme mezi kooperativním (koordinovaným) a nekooperativním modelem sestavování kandidátních listin.

Z hlediska formátu stranického systému lze určitý lokální systém stran vymežit jako pluralitní či nepluralitní. Vzhledem k nejasné definici stran a stranických systémů na komunální úrovni vyplývající mimo jiné i z podoby volebního zákona (podle litery zákona je za volební stranu totiž považován i samostatně kandidující nezávislý kandidát [18]), je v tomto pojetí za určující faktor plurality systému považován celkový počet kandidátů na kandidátních listinách všech volebních stran a nikoli (pouze) počet kandidujících stran. Za pluralitní systém tedy označuji i systém, ve kterém se vyskytuje jen jediná strana, což je z hlediska obecné teorie stranických systémů nepřipustné. Samotná volební strana většinou neplní úlohu klasického politického subjektu a její role často končí vyhlášením výsledků voleb. Z uvedeného důvodu je určitý systém deklarován za pluralitní vždy, když počet kandidátů převyší počet rozdělovaných zastupitelských křesel. Je zřejmé, že právě zde se nachází hlavní sporný bod celé úvahy. V souvislosti s definicí pluralitního politického prostředí je totiž nutné zmínit některé autory zabývající se (neklasickou) teorií demokracie [14;13;11], podle kterých mezi základní prvky demokratických systémů patří také možnost vyměnit (sesadit či odvolat) vládu. V případech, kdy je počet kandidátů vyšší než počet členů budoucího zastupitelstva, nicméně nedosahuje dvojnásobné hodnoty počtu zastupitelů, označení takového stranického systému dle nastavených kritérií za pluralitní je zřejmě v rozporu s uvedenou podmínkou plurality (z tohoto důvodu tak v budoucnu pravděpodobně bude muset dojít k revizi zmíněného kritéria, což ovšem nutně povede ke zvýšení počtu níže uvedených kategorií municipalit).

Kombinací výše definovaných kritérií získáme zjednodušenou typologii obcí dle modelů sestavování kandidátních listin, která obce rozděluje do čtyř kvalitativně odlišných skupin: a) nepluralitní systém + kooperativní model, b) nepluralitní systém + nekooperativní model, c) pluralitní systém + kooperativní model a d) pluralitní systém + nekooperativní model. Obce patřící do skupin a), b) a c) se významně podobají: atributy daných komunálních politických prostředí vykazují konzistentní kvalitu, což nelze tak jednoznačně

tvrdit o skupině obcí d), která je vnitřně nehomogenní a naopak se od ostatních skupin výrazně liší tendencí k vyšší soutěživosti systémů (blíže viz [4]). Pro účely výzkumu politických jevů v politických prostředích malých obcí se tedy zdá být praktické redefinovat tuto kategorii jako skupinu obcí, jejichž funkční model politického systému odpovídá systémům ze skupin obcí a), b) a c). Neznamená to však, že by se obec s komunálním politickým systémem vykazujícím charakteristické prvky systémů spadajících pod skupinu d), která by dle jiného (kupř. velikostního) kritéria byla považována za obec malou, nemohla stát objektem výzkumu. Cílem výzkumů komunálních politických prostředí v malých obcích většinou nebývá pouhé analyzování jejich statické podoby, ale sledování faktorů, které podněcují proměnu lokálních politických procesů projevujících se právě prostřednictvím evoluce či devoluce forem volebního boje. Do skupiny zkoumaných obcí tak lze zařadit i ty obce, které alespoň jednou v některém z předešlých volebních období vykazovaly znaky typické pro jinou kategorii obcí, než do které dle stanovených kritérií patří v daném momentě (tudíž včetně obcí skupiny d). Výhoda nezávislosti uvedené typologie na jakémkoli mechanickém kritériu tedy umožňuje daleko větší variabilitu a flexibilitu při výběru konkrétních obcí pro následný podrobnější kvalitativní výzkum. Do výzkumu tak je možné kupř. zahrnout i obce, které vznikly sloučením dvou menších obcí a tím překročily maximální hranici malých obcí stanovenou početním kritériem, přestože přenesené vzorce politického jednání je řadí do některé ze skupin malých obcí definovaných výše uvedenou typologií. Podobně, ačkoli obráceným způsobem, by bylo teoreticky možné uvažovat i o obcích menší velikostní kategorie, které by se odtrhly od většího města a z jeho politického prostředí by adoptovaly model sestavování kandidátních listin, způsoby vedení volebního boje atp. Platí-li tedy předpoklad, že způsob sestavování kandidátních listin předurčuje charakter místního politického procesu, daná typologie by měla napomoci zacílení výzkumu na konkrétní skupinu malých obcí, kde dochází k proměnám forem volebního boje. Objektem analýzy pak může být sledování faktorů, které tuto evoluci podněcují.

4 Závěr

Analýza dosavadních přístupů k definici malých obcí ukázala, že vymezené hranice skupiny malých obcí dle mechanických kritérií jsou čistě povahy arbitrární, které odpovídají především objektu daných výzkumů a pro účely zkoumání některých politických jevů v malých obcích mohou být nedostatečné. Na základě zkušeností z dřívějších výzkumů tak byla vytvořena vlastní kategorizace obcí, která akcentovala kritéria kvalitativní. Vniklá typologie obcí je postavena na předpokladu, že charakter místních politických

prostředí je produktem způsobu vedení předvolebního boje o hlasy místního voličstva, který je předurčen zavedeným mechanismem stranického systému na úrovni zastupitelského orgánu (zejména úrovní rivality a předpokládaným způsobem dosahování konsensu). Dříve realizované výzkumy také odhalily, že v menších obcích se na rozdíl od obcí větších velikostních kategorií setkáváme s podstatně odlišným procesem sestavování kandidátních listin, který bývá často centrálně koordinován, čímž se výrazně snižuje úroveň rivality. Vyplývá to z odlišného vnímání podstaty voleb. Hlavní cíl volebního procesu spočívá především v zachování existence lokální vlády (jinými slovy autonomie obce). Na samotné skladbě politické reprezentace prakticky nezáleží, případně se řeší až jako druhořadý problém. Předvolební aktivity se zejména soustředí na získání dostatečného počtu kandidátů a volební proces má pak podobu spíše jakéhosi konkurzu na post zastupitele.

Popsaný kooperativní model sestavování kandidátních listin byl tedy zvolen jako jedno z kritérií pro definici skupiny malých obcí. Typologie byla navíc doplněna o kritérium plurality systému (ve smyslu převyšujícího počtu kandidátů nad počtem volených zastupitelů), které umožňuje zařadit mezi malé obce i tu skupinu obcí, kde sice kooperativní model sestavování kandidátních listin nefunguje, nicméně se jedná o nerozvinuté systémy, ve kterých počet kandidátů není vyšší než počet rozdělovaných mandátů a úroveň rivality je prakticky nulová (skupina b).

Zkoumáním vývoje lokálních stranických systémů v kombinaci s odhalováním modelů sestavování kandidátních listin uplatňovaných v různých volebních obdobích navíc umožňuje zachytit přesuny některých obcí z jedné kategorie uvedené typologie do druhé (z tohoto pohledu lze dané kategorie považovat tedy i za jakási vývojová stádia komunálních politických systémů). Takové obce se pak mohou stát objektem výzkumu, jehož záměrem může být analyzování faktorů přispívajících ke změnám ve funkčním modelu daného komunálního politického systému.

Literatura

1. Balík, S. (Ed.) *Komunální volby v České republice v roce 2002*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2003. ISBN 80-210-3211-1.
2. Balík, S. *Metodologie výzkumu komunální politiky. Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody*. Eds.: Fiala, P.; Strmiska, M. ISPO FSS MU, Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 2005. ISBN 80-7325-074-8.
3. Bubeníček, V. *Metodika analýz voleb v komunitních studiích. Obce jako aktéři politického procesu: komunitní studie regionálních politických systémů*

a problematika metodiky jejich zpracování. Eds: Bubeníček, V.; Čopík, J.; Hajný, P.; Kopřiva, R.; Neumanová, T. PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze. Praha 2005. ISBN 80-213-1326-9.

4. Bubeníček, V. Výzkum komunálních volebních kampaní v malých obcích. *III. Kongres českých politologů*. Olomouc, 8.-10. září 2006. Eds.: Němec, J.; Šústková, M. Česká společnost pro politické vědy. Praha, Olomouc 2006. ISBN 978-80-902176-0-7.

5. Čmejrek, J. Lokální a regionální politické stranictví v ČR. *II. Kongres českých politologů*. Praha, 5.-6. září 2003. Eds.: Dvořáková, V.; Heroutová, A. Česká společnost pro politické vědy. Praha 2003. ISBN 80-902176-3-X.

6. Čmejrek, J.; Bubeníček, V. Reforma veřejné správy a rozvoj venkovského prostoru v ČR. *Trvale udržitelný rozvoj agrárního sektoru - výzvy a rizika: sborník příspěvků mezinárodní konference Agrární perspektivy XIII*. Praha, 22.-23. září 2004. Eds.: Svatoš, M.; Boháčková, I. PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze. Praha 2004. ISBN 80-213-1190-8.

7. Dahl, R. A. *Demokracie a její kritici*. Victoria Publishing. Praha 1995. ISBN 80-85605-81-3.

8. Jüptner, P. Komunální koalice a politické modely. *Politologická revue 2001/2*. Praha 2001.

9. Jüptner, P. Komunální koalice a politické modely. *Politologická revue 2004/2*. Praha 2004.

10. Maříková, P. Malé obce – sociologický pohled. (Vymezení malých obcí a jejich charakteristika). *Obec a finance 1/2005*. Praha 2005.

11. Novák, M. *Jakou demokracií pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2002. ISBN 80-210-2742-8.

12. Outlý, J. Volby do zastupitelstev – vývoj a souvislosti. *Politologická revue 2003/2*. Praha 2003.

13. Popper, K. R. *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*. Mladá fronta. Praha 1998. ISBN 80-204-0686-7.

14. Schumpeter, J. A. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 2004. ISBN 80-7325-044-6.

15. Střeleček, F.; Zdeněk, R. Velikost obcí a ekonomická aktivita obyvatelstva. *Obec a finance 5/2005*. Praha 2005.

16. Vaněk, D.; Divila, E. Venkovské domácnosti v České republice. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Venkov je náš svět*. Český Krumlov, 1.-3. března 2006. Ed.: Majerová, V. PEF, Česká zemědělská univerzita v Praze. Praha 2006. ISBN 80-213-1539-3.

Judikatura

17. Zákon č. 128/2000 Sb.

18. Zákon č. 491/2001 Sb.

19. Zákon č. 2/2003 Sb.